

Megújult a máriapócsi ikonosztáz

Szentkirályi Miklós

1696-ban a máriapócsi kis fatemplom Istenszülő ikonja¹ könnyezni kezdett. A hír hallatán I. Lipót osztrák császár és magyar király elrendelte, hogy a könnyező képet szállítsák a császári városba. 1697. szeptember 11-én helyezték el a bécsi Szent István dóm déli oldalhajójának gótikus márványbaldahinja alatti oltárra, aznap amikor Savoyai Jenő herceg Zentánál döntő vereséget mért a törökökre. Ennek a birodalomban ismerté vált csodatevő képnek tulajdonították Jenő herceg győztes csatáját a törökök felett.

Az első könnyező Istenszülő ikon helye évekig üresen állt. II. Rákóczi Ferenc 1703-ban közreadott kiáltványának 90. pontjában sérelmezi a pócsi kegykép Bécsbe szállítását és vissza nem hozatalát. Többszöri ismételt követelésre Telekessy István egri püspök jóvoltából egy hű másolat került a pócsi templomba, amely a korabeli feljegyzések és jegyzőkönyvek szerint 1715 augusztusában könnyezett (1. kép).

A máriapócsi kegyhely kultusza ekkor kezdődött. Az egyszerű kis fatemplom a könnyezés után megindult zarándokok sokasága miatt elégtelen lett a hívek befogadására, ezért új kötemplom építésének engedélyezéséért folyamodtak. Ennek ünnepélyes alapkövetéle 1731. szeptember 8-án volt, és 1756-ban felszentelték a már elkészült ikonosztázzal.

A kegyhelyhez köthető történeti dokumentumok és a hozzá kapcsolódó tárgyi emlékek nemcsak a Nyírség, hanem a Habsburg birodalom történetében is meghatározó szerepet kaptak. Egyházi jelentőségét tanúsítja, hogy itt szentelték püspökké 1752-ben Palkovics Gábor svidniczai, 1754-ben Petre Áron fogarasi és Brandics János munkácsi püspököket. A 18. század közepén, a kultusz nyomán a kegytemplom mellé bazilika rendház épült barokk stílusban, és ettől kezdve Máriapócs búcsújáróhelyé emelkedett, mára pedig nemzetközi kegyhelyé vált. A második könnyező kegyképet az ikonosztáz 1896-os felújítását követően a Királyi kapu fölé helyezték (2. kép). A harmadik könnyezés 1905. decemberében történt.

Restaurátor csoportunk² két évig munkálkodott a máriapócsi ikonosztáz restaurálásán (3–4. kép), melynek során

1. kép.

A Könnyező Istenszülő kegykép a máriapócsi templom oltárán.

nem a kézműves technikák jelentettek számunkra szakmai kihívást, inkább esztétikai, etikai kérdések okoztak fejtörést. Az ikonosztáz ugyanis nemcsak a görög katolikus bazilika meghatározó liturgikus berendezése, hanem inkább egy olyan szent ereklye, mely a templom történetét és összes változtatásait, a 18. századi kelet és nyugat művészeti törekvéseinek találkozásait is magán viselő tanújel. Ha valaki veszi a fáradságot, és olvasni akar a vizsgálatok és a feltárások eredményeiből, a levéltári kutatások adataiból, az megfeytheti a készítésének mesterfogásait, gazdag kompozíciójának balkáni gyökereit, a gyakori változtatások okait és következményeit. Csak ilyen ismeretek birtokában képes egy restaurátor mérlegelni, hogy mit szabad eltávolítani a műről, mit lehet hozzátenni, és mit kell megőrizni, közkincsé tenni. Így érvényesíthető a restaurátor-etika egyik legfontosabb elve, amely nem jelent mást, mint a történeti dokumentum és az esztétikai érték egységének megőrzését, mely saját eredeti anyagaihoz kötődik, attól nem vonatkoztatható el.

A restaurátor csoport fáradságot nem kímélve igyekezett megismerni, feltárni és művészeti egységében bemutatni az ikonosztázt a 250 éves történetében hozzáadott értékeivel együtt. Feltárta, ismertette, és konzerváló keze-

¹ Az ikont Hutra Lőrinc ajándékozta a templomnak. Ószláv nyelvű szövegének fordítása: „En Isten szolgája állítottam fel a képet vétkem bocsánatára”.

² Bendel Judit, Boros Ildikó, Budai Sándor, Czifra Mónika, Cziné Anrás, Csanda Jenő, Csík Iлона, Dabronaki Béla, Faragó Ferenc, Forinet Johanna, Gallyas Balázs, Győri Lajos, Jankó Márta, Jilg Enikő, Korényi János, Kováts Éva, Marjai Zoltán, Mányoki Sándor, Nagy Béla, Perjés Edit, Somogyi Márton, Szathmáry Péter. Főrestaurátor: dr. Szentkirályi Miklós, szakértők: Forrai Kornélia, dr. Menráth Péter,

Terdik Szilveszter. Műtárgymozgató: Illés János, dokumentációs munkatárs: Székely Tünde. Fővállalkozó: Parler Kft. 1012 Bp. Logodi u. 25. A bazilika restaurálása a „Hit és Egészség” európai program keretében történt 2008–2010 között.

2. kép.
Hívek a
Királyi kapu
fölé helyezett
kegyképnél.

3. kép.
Az ikonosz-
táz restaurálás
előtt.

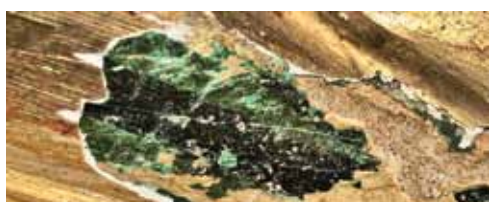
4. kép.
Az ikonosztáz
bontása.

6. kép. Zöld levélből vett
minta. Sztereo-mikroszkópos
kép (az objektív nagyítása kb.
60x).

7. kép. A zöld pigment polari-
zációs mikroszkópos képe (az
objektív nagyítása 40x) részben
keresztezett polarizátor állásnál.

5. kép.
Levél zöld fes-
tése a 19. szá-
zadi alapozás
és aranyozás
alatt.

lésekkel megmentette Konsztantinosz Thaliodorosz mester csodálatos ácsszerkezetét és az azt ékesítő faragványait, aki 1748. december 17-én Máriapócson Constantinus Sculptor Greacus Constantinopolitanus néven aláírt szerződésében kötelezte magát, hogy a legjobb faanyagot fogja beszerezni. Valóban gondosan válogatott szilfa anyagból készültek a faragványok, melyek igen jó állapotban maradtak fenn. Az ikonosztáz építménye sokáig dísztelen volt, ikonjait több időben festették és szerelték fel. A korabeli levelezésekből tudjuk, hogy az ikonok festése mellett magát az építményt is festették. Megfigyeléseink alapján feltételezhetjük, hogy az írott forrásokban említett kassai festő 1756-ban nem az ikonok, hanem az ikonfal festését vál-

lalta. A kutatófeltárások és a mikroszkópos rétegciszolatok elemzése alapján megállapítottuk, hogy az eredeti ikonfal közel 140 évig barokk-rokoko szín pompában ragyogott.

Megállapítottuk, hogy a festés első történeti rétegeként az építmény szerkezetének függőleges elemeit, így az oszlopokat, pilléreket fehér ereszű kék márványfestés borította egykor, míg a meghatározó vízszintes elemeket, párkányokat és konzolokat vörös és lila márványfestéssel látták el. A balkáni és közép-európai hatásoktól mentes faragványok, indák, levelek zöldek, míg a virágok váltakozva élénk vörösek és kékek voltak, amelyek egyes stílusbeli rokonságot mutatnak az erdélyi Balázsfalva görög katolikus templomának ikonosztázával.

A faragványok festékrétegeiből vett minták mikroszkópos keresztmetszet-ciszolatain a zöld festékréteg alatt fémfóliára utaló nyomot nem találtunk, az alatta lévő alapozásrétegen csak egy sárgás, lakkszerű szigetelőréteg van. Átmenő fényben vizsgálva a zöld pigment szemcseszerkezetére és optikai tulajdonságai alapján malachit vagy más réz-zöld lehet³, illetve a mintában vannak kisebb, izotróp, feltehetően ultramarin kék szemcsék is (5–7. kép).

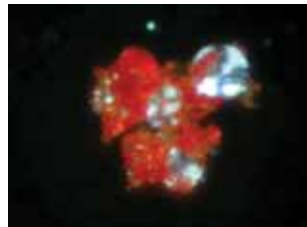
³ A zöld pigment változó szemcseméretű (5–10 µm), magas törésmutatójú ($n > 1.7$), erősen kettőtörő. A mintában lévő kisebb kék szemcsék mérete: 2–5 µm. A pigmentek pontosabb meghatározása nagyműszeres vizsgálatokkal lehetséges. A mikroszkópos keresztmetszet-ciszolat és pigment vizsgálatokat Dr. Galambos Éva végezte.

8. kép. Virág vörös festése a 19. századi alapozás és aranyozás alatt.

9. kép. A vörös virágokból vett minta. Sztereo-mikroszkópos kép (az objektív nagyítása kb. 5x).

10. kép. A vörös pigment, polarizációs mikroszkópos kép (objektív nagyítása 30x) keresztezett polarizátornál.

11. kép. A lozeni (Bulgária) Szent György templom ikonosztáznak részlete

a. 19. századi átaranyozással.
b. az átaranyozástól megszabadított eredeti színezés.

A vörös festés esetében a mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatokon a vörös réteg és az alapozás között helyenként aranyozásréteg található, azaz, a korábbi kifestéskor először az aranyozásréteget készítették el, majd utána hordták fel a vöröset. Átmenő fényben a vörös

13. kép. Az eredeti szöveg feltárás közben.

12. kép. A Spisák Gyula által festett Tanító Krisztus könyvét az 1943–1946-os felújításkor átfestették.

pigment szemcses karaktere és optikai tulajdonságai alapján nehezen azonosítható, mert nagyon apró szemcsés (1–2 μ m), homogén szemcsézetű, magas törésmutatójú ($n > 2$), erősen kettőtörő. Feltehetően mesterséges cinóber, pontosabb meghatározása nagyműszeres vizsgálatokkal lehetséges. A mintában több helyen keményítőszemcsék is vannak, ami vagy kötőanyag, vagy a pigment töltőanyaga lehet (8–10. kép).

Csak kevés barokk kori aranyozást leltünk a gyümölcsfüzereken, a kapuk fölötti baldachinok egy részén és a konzololtárok előlapján. A fent ismertetett gazdag polikrómia foglalta közre az ikonokat, melyek színvilága nemcsak a barokk korra jellemző, de megtalálható a balkáni ikonosztázokon is (11. kép).

A könnyezés 200. évfordulója alkalmával az ikonosztázon nagyfokú felújítást végeztek, teljesen átalakítva az eredeti színvilágot. Spisák Gyula és Imre pesti oltárépítők egysége barna színnel festették át az ikonosztáz felépítményét, majd az ikonfal összes faragványát aranyozták fény, matt és bronzporos technikával. Ezt nevezzük a második történelmi periódusnak. Az ikonosztáz alapsor, ünnepor és apostolsor ikonjait újakra cserélték, melyeket Spisák Gyula és tanítványai festettek, a képek szignatúrái szerint 1896-ban. A régi ikonokból összesen öt maradt fenn, ezeket a Nyíregyházi Görög-katolikus gyűjteményben őrzik.

1943–1945 között újabb forduló következett be, amikor is a pécsi ferencesek irányításával a templom teljes berendezését átépítették, belső terét Boksa József tervei szerint újrafestették. Ekkor ismét vöröses-barna színre festették át az ikonosztáz építményét (harmadik történelmi periódus), és teljesen felújították a kapukat, melyek szintén Spisák műhelyében készültek. Az ikonokba is belefestettek, minden bizonnyal javító szándékkal (12–13. kép).

E legutolsó történelmi állapotból kiindulva végeztük a helyreállítást. Megegyezés született, hogy a különböző történelmi korszakok átalakításait tiszteltben tartjuk,

14. kép.
A barna
átfestések
eltávolítása
az ikonosztáz
felépítményé-
ről.

17. kép.
A Spisák által
átfestett és
átaranyozott
oromzat
részlete.

15–16. kép.
A barna
átfestés eltá-
volítása után
kék-arany az
uralkodó szín.

18–19. kép. A festékréteg kutatása során Spisák Gyula lazán
megfestett Ézsaiás próféta ábrázolása alól előbukkant Zakariás
próféta alakja.

megőrizzük és helyreállítjuk a Spisák féle aranyozást és az általuk festett ikonokat, de eltávolíthatjuk az összes barna átfestési réteget, hogy az ikonfal visszanyerje a 18. század közepi színes márványfestését (14–16. kép).

Az oromzat esetében kaptunk felhatalmazást arra, hogy a lehető legjobban közelítsük meg az eredeti barokk állapotot. Kutató feltárások igazolták, hogy a központi helyet elfoglaló sárkány motívum a 18. századi festését őrzi, a pikkelyes testtekervény közül előbukkanó indák és a prófétákat ábrázoló medálionokat körbefogó

20–21. kép.
Spisák Mózes ikonja alatt
rejtőzködött Salamon alakja,
baljában a templommal.

22. kép.
A restaurált oromzat.

növényi ornamentikák eredetileg zöldek voltak. A prófétaábrázolásokat Spisákék átfestették, a kutatás a barokk réteget tárta fel. Így került napvilágra az oromzat kilenc próféta-képe, valamint a kálvária János és Mária alakja, mely igen értékes, eddig ismeretlen adatokkal szolgál az ikonosztáz első periódusáról. Látványos és számunkra tanulságos volt a medálok feltárása, amikor a festékréteg kutatása során Spisák Gyula lazán megfestett Ézsaiás prófétája alól kikandikált Zakariás próféta, vagy Mózes ikonja alól napvilágra került az addig rejtőzködő Salamon, baljában a templommal (17–21. kép).

A restaurálás során az ikonosztáz építménye visszanyerte eredeti barokk jellegét, részben színvilágát, de megőrizte a 19. századi aranyozás nagy részét a faragványokon, és az ikonokat is. Ugyanakkor a régi gyökereket kedvelő hívek és zarándokok megcsodálhatják az építményt koronázó oromzatot, mely a 18. századi állapothoz közelít (22. kép). S végül, a 21. század is hozzáadta a maga jelét:

23. kép. A Királyi kapu fölötti baldachin csonkított címerfaragványának kiegészítése hársfából.

a Királyi kapu fölötti rekonstrukcióra kortárs festőművész⁴ Krisztus fej kompozíciója került (23–26. kép).

⁴ A faragvány rekonstrukcióját Szathmáry Péter készítette, az ikon Kislégghi Nagy Ádám alkotása.

24. kép. A baldachin fölötti megcsontkított rész.

25. kép. A rekonstruált középrész Kisléghi Nagy Ádám ikonjával.

27. kép. A máriapócsi templom újraszentelése 2010. szeptember 11-én.

26. kép. A restaurált ikonosztáz.

A restaurálást követően az ikonosztázt átadtuk a zarándokoknak, a megújult templomot 2010. szeptember 11. megszentelte dr. Kocsis Fülöp megyéspüspök, szentbeszédet mondott Christoph Schönborn bíboros, bécsi érsek (26–27. kép).

Dr. habil Szentkirályi Miklós
Festményrestaurátor művész
Szépművészeti Múzeum
1068 Budapest, Szondi u. 77.
Tel: +36-30-740-1873
E-mail: miklos.szentkiralyi@szepmuveszeti.hu